

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

X.X. Mirzayev

*Kattaqo'rg'on filiali O'zbek tili va gumanitar
fanlar kafedrasi dotsent v.v.b. f.f.d. (PhD) xamidmirzo@mail.ru*

USMON NOSIRNING O'ZBEK SONETNAVISLIGIDAGI O'RNI

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek sonetistikasidagi Usmon Nosirning o'rni ko'rib chiqilmoqda. Shoirning o'zbek soneti janrini rivojlantirishga qo'shgan hissasi ko'rsatib berilgan. Sonetlar turkumini adabiyotimizda Usmon Nosir boshlab berdi. Uning "Nil va Rim" asari sonetlar turkumining ajoyib namunasidir. Sonetlar turkumi ham she'rlar turkumi kabi bir mavzu doirasidagi bir qancha sonetlardan tashkil topadi.

Kalit so'zlar: sonet, sonetlar turkumi, sonetlar gulchambari, sonetnavislik, sonnet-doston,

Аннотация: В данной статье рассматривается роль Усмана Насири в узбекских сонетах. Показан вклад поэта в развитие жанра узбекского сонета. Усман Насир положил начало серии сонетов в нашей литературе. Его «Нил и Рим» — прекрасный образец серии сонетов. Серия сонетов, как и серия стихотворений, состоит из нескольких сонетов на одну и ту же тему.

Ключевые слова: сонет, венок сонетов, сонетистика, сонет-дастани

Annotation: This article examines the role of Usman Nasiri in Uzbek sonnets. The poet's contribution to the development of the Uzbek sonnet genre is shown. Usman Nasir started the series of sonnets in our literature. His "Nile and Rome" is an excellent

example of a series of sonnets. A series of sonnets, like a series of poems, consists of several sonnets on the same theme.

Keywords: sonnet, wreath of sonnets, sonetiticism, sonnet dastans

KIRISH

Shu yilning 13-noyabrida o‘zbek Lermontovi, o‘zbek adabiyotining chaqmoq shoiri deb nom olgan Usmon Nosirning 111 yilligi nishonladi. Shoir, Lermontov kabi, juda qisqa umr ko‘rgan bo‘lsada, o‘zbek she‘riyatiga ulkan meros qoldirishga ulgurdi.

XX asrning 20-yillarida paydo bo‘lgan o‘zbek soneti asrning oxirgi o‘n yilliklariga kelib o‘zining taraqqiyot bosqichlariga ko‘tarildi, tematik diapazon kengaydi. Sharq va G‘arb she‘riyatining an‘analari birlashib, o‘ziga xos original o‘zbek soneti maktabi yuzaga keldi. Badiiy-falsafiy fikrlash tadriji o‘ydi. Davr va hayot haqiqatini ifodalashda sonet ixcham, imkoniyatlari keng qulay janrlardan biriga aylandi.

Sonetning ilk namunalari bilan bugungi sonet tadriji taqqoslanganda u ancha murakkab va rang-barang takomil yo‘lini bosib o‘tganligini ko‘rish mumkin. Muhimi, bu janrda ham yirik ijtimoiy, siyosiy, ma‘naviy-axloqiy muammolarni ko‘tarib chiqish va ularni badiiy tadqiq etish imkoniyatlari hech bir janrdan qolishmaydi. Jumladan, sonetlarda milliy koloritni aks ettirish, jahon tajribalarini ijodiy o‘zlashtirishda katta yutuqlarga erishildi.

Sonet turkumi masalasi o‘zbek sonetshunosligida aloxida o‘rin tutadi. O‘zbek adabiyotidagi mavjud materiallar bizga bu mavzuda mulohaza yuritish imkoniyatini beradi. Ushbu janrni o‘zbek she‘riyatida rivoj topishiga Usmon Nosirning hissasi katta deb bilamiz.

MUHOKAMA

Usmon Nosirning “Yana she‘rimga” asari o‘zbek sonetining ajoyib namunasidir.

She‘rim , yana o‘zing yaxshisan,
Boqqa kirsang gullar sharmanda.
Bir men emas, hayot shaxsisan,
Jonim kabi yashaysan manda.

Usmon Nosir ushbu she‘rida, ijodning shirin azob ekanligi-“yurakning dardi-naqshi” ekanligini lirik kechinmalar vositasida sharhlab beradi.

Sen orada ko‘prik bo‘lding-da
Geyne bilan o‘rtoq tutindim,
Lermontovdan ko‘mak o‘tindim .

Shoir adabiyot sirlarini Geyne, Lermontovlardan uqqanligini aytar ekan, aynan shu sonetni ham ulardan o‘rganganligini ta’kidlaydi. Chindan ham Geyne,

Lermontovlar sonet janrida samarali ijod etishgan, boy meros qoldirishgan. Usmon Nosirning lirik qahramoni bir qadar ko'tarinki romantik kayfiyatda fikr yuritadi, hayotga umidvor qaraydi. Usmon Nosir Geyne, Lermontovlardan o'rganganini tan olgani bilan, ularga ergashib ketmaydi. G'arbona shaklga milliy ruh kiritdi, ya'ni sonetni o'zbekcha jaranglata oldi. "O't bo'lurmi ishq yo'q tanda?", "Men-Majnunman, she'rim sen-Layli" kabi satrlari an'anaviy mumtoz she'riyatimizda ko'rinadigan tafakkur tarzining o'ziga xos, yangicha talqinidir.

Ushbu asar sonet qoidalariga to'la-to'kis javob bera oladi. U ikki to'rtlik va ikki uchlikdan iborat bo'lib, qofiyalanish sxemasi: abab, avva, gdd, yeyoyo shaklida.

Usmon Nosirning lirik she'r, peyzaj lirikasining ustasi ekanligini uning "Dengizga" nomli soneti misolida ham ko'rsa bo'ladi.

Oq dengiz, yaxshi qol! Yaxshi qol, Shimol!

Ko'nglimda ishqingni olib qaytaman.

Sochimni o'ynaydi muzdek sho'x shamol,

Men unga dardimni qanday aytaman?

Kechqurun qirg'oqda aylanib tanho

Sevdim, sevib qoldim to'lqinlaringni.

Oyni cho'miltirgan tinch tunlaringni

Tushimda ko'rganda ne qilarman, o?

O'ynagil so'ng marta, chayqal, erkan!

Armonim qolmasin ketar oldimda.

Bag'ringda baliqday yuzgan oq yelkan

Bir umr sayr etgay mening yodimda...

Yaxshi qol, erkin suv! Yaxshi qol, dengiz!

To'lqinlar, qo'ynimga qizday kirdingiz...

Garchi Usmon Nosir Botu, Cho'lponlardan so'ng sanoqli sonetlar yaratgan bo'lsa-da, uning asarlari shu janrning rivojiga ulkan hissa bo'lib qo'shildi, keyingi davr shoirlari tomonidan uning o'lmas an'analari davom ettirildi.

Sonetlar turkumini adabiyotimizda Usmon Nosir boshlab berdi. Uning "Nil va Rim" asari sonetlar turkumining ajoyib namunasidir. Sonetlar turkumi ham she'rlar turkumi kabi bir mavzu doirasidagi bir qancha sonetlardan tashkil topadi. Turkumda muayyan mavzuning yangi-yangi qirralari ochila boradi, lirik qahramon kechinmalari esa ana shu to'rtlikning yadrosidir. Mavzuga taalluqli barcha narsa shoir kechinmalaridan kuch oladi, emotsional ta'sir quvvatiga erishadi. Biz barcha narsani shoir shaxsiyati orqali qabul qilamiz, mavzuga uning nigohi bilan qaray boshlaymiz. She'rlar turkumining dostonlarga yaqin jihati bor. Bu haqda Sh. Hasanovning "XX asrning ikkinchi yarmi o'zbek dostonlari poetikasi" mavzusidagi doktorlik

dissertatsiyasida asosli mulohazalar bildirilgan. Uningcha O.Matjonning “Nega men” dostoni she’rlar turkumini esga soladi .

Shu mulohazalarni davom ettirib aytish mumkinki, sonetlar turkumi sonetlar gulchambariga, sonetlar gulchambari sonetlardan tuzilgan dostonlarga asos bo’lgan.

Usmon Nosirning “Nil va Rim” asari olti sonetdan iborat. Unda qadimgi Rim tarixi va siyosatiga nazar solinib, tarixiy voqelik shoirona ehtiros vositasida gavdalantiriladi. Shuning uchun shoirning o’zi ham tagsarlavhada “Tarix kitobidan” deya izoh beradi. Garchi she’rlar katren va tersetlarga maxsus bo’linmagan bo’lsa-da (balki noshirlarning xatosidir), lekin unda ma’lum fikrning o’rtaga tashlanishi, kulminatsiyasi, xulosasi kabi aniq ko’rinib turgan belgilar “Nil va Rim” ning sonet janrida yozilganligini ko’rsatadi. Balki mavzu Rim, Italyan tarixiga aloqadorligi uchun ham shoir she’rni sonet janrida (sonetning kelib chiqishi Italiyaga taqaladi) yozgan bo’lishi mumkin.

Sonetlar turkumi boshqa sonet gulchambarida bo’lganidek avvalo, muddao bayon etiladi. Keyingi sonetlarda esa ana shu muddaoning ro’yobga chiqishi kuzatiladi.

Lampam yonur ... Yaralangan qanotdek og’ir

O’y bosadi. Yuragimda go’yo sel yog’ir, -

degan qisqacha ekspozitsiyadan so’ng muddao bayoniga o’tiladi. O’tmish, kelajak, bugun shoir ko’z o’ngida gavdalanib, insoniyat taqdiri haqida o’yga botadi, yillar, yo’llar, odamlarni tushunmoq istaydi.

Sariq qumlar orasidan qon rangli quyosh –

Ko’tarilar. Nil oqadir – qullar to’kkan yosh.

Faryodlarga chidolmaydi yer bilan osmon.

Ro qayerda? Azirisa? Qiynaydi Tifan!

Kimga yig’lab, kimdan madad kutsin bemor qul?

Erki qulfdir, hayoti qulf, bor xudolar qulf!

Kosasida suv yo’q, quruq xaltasi – non yo’q!

Botayotgan quyosh kabi rangida qon yo’q.

Ko’zida ko’z yo’q, belida bel yo’q, hayhot!

Fir’avn uni chumoliday ezadi: voydod!..

Fir’avnning hukmi qattiq, fir’avn xo’jayin,

Xudolarga u manzurdir, hayoti tayin.

Neki qilsa, o’zi bilur, o’zi hukmron,

Misr bo’ylab Nil oqadur – qullar to’kkan qon!

Birinchi bandda ekspozitsiya tabiat manzarasi va qullar faryodi vositasida poetiklashtiriladi. Bosh fikr oʻrtaga tashlanadi. Ikkinchi bandning birinchi misrasi tugun, qolgan misralari voqea rivoji. Uchinchi band esa kulminatsiya hisoblanadi, yaʼni tasvirning eng baland, avj nuqtasi. Xulosa esa yuqoridagi bandlarga nisbatan sokin, hayotiy faktning badiiy ifodasi: zulm va zoʻrluk bor joyda inson hayotiga munosabat hamisha bir xil kechadi.

XULOSA

Turkumning keyingi sheʼrlarida Misr firʼavnlariidan tortib, Mins, Ramzes, Kleopatra, Sezar kabilarning hukmronligi davrida insonga munosabat oʻzgarmaganligi, qullar qulligacha qolib ketganligi obrazli ifodasini topadi. Qudratli Rim imperiyasiga gʻulgʻula solgan qullar isyoni, oʻzligidan, insonligidan xabar topgan tutqunlarning soʻnmas yodi, ularning erkka, ozodlikka boʻlgan intilishlari ulugʻlanadi, ular ruhi oldidagi qarzdorlik hissi lirik qahramon oʻylarida, qalbida joʻsh uradi.

Oʻzbek sonetning shakllanishida va rivojida U.Nosirlarning xizmati katta boʻldi. Janrning qonun–qoidalari uning asarlarida qatʼiylashdi, mavzular qamrovi kengaydi, jahon adabiyotidagi sonet janri tajribalari ijodiy rivojlantirildi, milliy ruh kuchaydi, rang-baranglik, uslubiy oʻziga xosliklar oʻzbek soneti imkoniyatlarini kengaytirdi.

Adabiyotlar

1. Nosir Usmon, Nil va Rim, “Unutmas meni bogʻim”, Sheʼrlar, dostonlar, sheʼriy drama//Soʻzboshi E.Vohidovniki// Toshkent, Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1988 y. B.21-22.

2. Nosir U. Unutmas meni bogʻim . – T. : Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1988. B. 7

3. Hasanov Sh. “XX asrning ikkinchi yarmi oʻzbek dostonlari poetikasi” . T.: 2004. DDA. – B. 34.